

YİRMİNCİ YÜZ YIL SONRASINDA AZERBAIJAN'DA YAPILAN KUR'AN TERCÜMELERİ-I*

Yrd.Doç.Dr. Fethi Ahmet POLAT**

Abstract

Qoran Translations in Azerbaijan After 20th Century

The act of Qoran translation has been started by the middle ages in Azerbaijan, especially Qoran has been translated in contemporary forms right after the seventy years of Russian repression period. These Azerbaijanian Turkish Qoran translations were formerly published in Arabic letters. However Qoran translations after the declaration of independence in Azerbaijan were in Cyrill and Latin letters except one of them. This article scrutinizes eight of these translations and reveals common and different points of them in a contemporative way. Consequently this article achieved the following results: At first, despite with all negative conditions of this region, fertile studies on Qoran has been effected. Secondly, these translations has been observed as a high level of appropriacy to the scientific criteria. Last but not least, contemporary Azerbaijanian readers are having some understanding difficulties of existing Qoran translations. Because most of them were published either in Arabic or Cyrill Alphabet. Therefore it is extremelly important that, Turkish formal and informal publishers must support publishing of present translations in modern Azerbaijanian Latin alphabet.

---

* Bu makale iki bölümden oluşmaktadır. Okumakta olduğunuz bölüm yalnızca mevcut tercüme-ler hakkında umumi bilgiler vermekte ve kısaca teknik özelliklerinden bahs etmektedir. İkinci bölüm ise, örnekleriyle birlikte bu tercümelerin Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü açısından özellik-leri ile birbirleri arasındaki farklılıkları ve mevcut hataları üzerinde duracaktır.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Key words

Qoran translation, Azerbaijanian Qoran translations, Qoran translations by Cyril alphabet, contemporary, interpretation.

İslam dünyasının mukaddes kitabı olan Kur'an, indiği ilk günden bu yana diğer dillere çevrilme faaliyetlerine muhatap olmuştur. Dilimizde bu faaliyetin zamanla yaygın olarak kullanılan ıstılahi karşılığı mealdir.¹ Çünkü tercüme bir dildeki herhangi bir ifadenin başka bir dilde aynen ya da ona denk olabilecek bir ifade ile karşılanmasıdır. Oysa Türkçemizde meal, Elmalılı Hamdi Yazır'ın ilk kez kullanması ile birlikte, Kur'an çevirileri için kullanılan özel bir ıstılah haline gelmiştir ve bununla muhtemel karşılıkların mükemmel olarak değil biraz noksanıyla ifade edilmesi kast edilerek² Kur'an'a denk bir çevirinin imkânsızlığına vurgu yapılmaktadır.³ Her ne kadar mevcut Azerbaycan Türkçesindeki tercümelere meal kelimesinin daha uygun olduğuna dikkat çekilmekteyse de,⁴ şu an için Azerbaycan Türkçesinde bu incelik nazarı itibara alınmamakta ve doğrudan Kur'an tercümesi ifadesi istimal edilmektedir. Kanaatimizce bunun sebebi, İslami ilimlerdeki bazı ıstılahların henüz yeterli kullanım sahası bulamaması ve İslami ilimlere ait dilin üst düzeyde tartışmaya açılmamasıdır. Makalemizde, şimdilik kaydıyla, biz de Azerbaycan'daki kullanıma uygun olarak tercüme ifadesini kullanacağız.

Hz. Ömer döneminde fethedilen⁵ Azerbaycan'da yapılan Kur'an tercümesi hareketleri bu dönemin çok sonralarına denk gelir. Çünkü bu bölgenin fethi, İslam ülkelerinin karışık dönemleriyle eş zamanlıdır ve bu sebeple

¹ Bu arada bir ıstılah olarak tercümenin de bizde hâlâ yaygın bir şekilde kullanılmakta olduğunu unutmamalıyım. Bkz. Hidayet Aydar, *Kur'anı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, Kur'an Okulu, İstanbul1996; Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Akid yayınları, Ankara1989.

² Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, 1. Baskı, Tıbyan yayınları, İstanbul1997, s.268.

³ Kur'an tercümesi sıradan bir metnin çevirisi ile aynı şey değildir elbette. Kur'an'a nasıl elle dokunulacağı hakkındaki fikhî görüşlerin, Kur'an'ın tercümesine dokunulup dokunulamayacağı mevzuunda bile dile getirildiğini hatırlayacak olursak, müslümanlar açısından konunun hassasiyeti daha iyi anlaşılır. Bkz. Osman Keskiöğlu, *Kur'an Tercümesi Hakkında İki Fakihin Yazdıkları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara1960, c.8, s.89-93.

⁴ Memmedeliyev, *Mukaddime*, (Ziya Bünyadov-Vasim Memmedeliyev, *Guran*, el-Kıraet Matbaası, Baku2000), s.23.

⁵ Ziya Musa Bünyadov, *Azerbaycan, DİA*.

Kur'an'ın öğretildiği merkezler daha sonraki tarihlerde açılmıştır.⁶ Azerbaycan'daki tercüme faaliyetleri temelde iki döneme ayrılır: İlki, yirminci asırdan önceki dönemde yapılan tercümeleri içerir ve aslında ilk tercümelemeler de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından yaptırılmıştır.⁷ Onun dindar bir idareci olduğu ve huzurunda okutulması maksadıyla Kur'an'ı tercüme ettirdiği ifade edilmektedir.⁸ Uzun Hasan'ın dini meyli ve faaliyetleri hakkında bir çok bilgi bulunsa da, sohbet meclisleri için hazırlattığı ve okuttuğu bu tercüme hakkında detaylı malumatlar ya da incelemeler yoktur,⁹ ancak dokuzuncu hicri-kameri asırda yapılan bu tercümelemelerden bir tanesinin İran'ın Meşhed şehrindeki İmam Rıza müzesinde mevcut olduğu söylenmektedir.¹⁰ Orta asırlardan itibaren başlayan tercüme faaliyetlerinin ürünleri, maalesef basılmış değildir. El yazması halinde olanların bir çoğu da ilim adamları tarafından gün yüzüne çıkartılmamıştır henüz.¹¹ İkinci dönem ise yirminci asırdan sonra yapılan tercümelemeleri kapsar. Doksanlı yılların başına kadar süren bu dönemde gerçekten ciddi anlamda çalışmalar yapılmıştır. Hatta bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da yapılan tercümelemelerin dahi bu ikinci döneme ait tercümelemelerden etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple, Azerbaycan halkının, dinini kendi dilinde öğrenme arzusunun bağımsızlık sonrasında yeşermesi ve tercümelemelerin bu tarihten sonra yapıldığı şeklinde bir kanaat de doğru değildir.¹² Üçüncü ve son dönem ise müstakim tercümelere sahip olması hasebiyle özel incelemeye tabi tuttuğumuz doksanlı yıllardan sonraki dönemdir. Makalemiz, bu son iki dönemde yapılan tercümelemeleri ele almaktadır. Bu arada şunu da belirtmeliyiz ki Azerbaycan, sadece bugünkü Azerbaycan sınırları dahilinde yaşayan bir milletin coğrafyasına işaret etse de, Güney Azerbaycan denilen ve İran'ın kuzeyinde yaşayan yirmi beş milyonun üzerindeki Azerbaycan Türkünü de ifade eden bir kelimedir. Dolayısıyla bu bölgede kullanılan dil, sahip oldukları kültür ve içselleştirdikleri hayat tarzı çok büyük ölçüde aynıdır. Her iki coğrafya da müşterek

⁶ Ziya Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX. Asırlarda*, Baku1989, s.80.

⁷ Süleyman Eliyarlı, 'XIII-XV Yüz Yılların Medeniyeti', *Azerbaycan Tarihi*, Editör: Süleyman Eliyarlı, Baku1996, s.333-334.

⁸ Cevat Heyet, *Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara1996, s.134.

⁹ Ebu Bekr Tehranî, *Kitabı Diyarbekriyye*, Baku1998, s.176-196.

¹⁰ Resul İsmayılzade Duzal, *Ön söz yerine son söz, (Kur'anı Kerim ve Azerbaycan Türkçesine Tercümesi)*, Kum2000.

¹¹ Memmedeliyev, Age, s.22.

¹² Erdoğan Pazarbaşı, *Azerbaycan'da Yaygın Kur'an Tercümelemeleri*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 10, Kayseri1998, s.103.

paylaşımında buldukları bir çok değere sahiptir ve bu değerlerin en önemlilerinden biri Müslüman halkın elinde bulunan Türkçe Kur'an tercümeleridir. Ancak biz Azerbaycan Respublikasında var olan tercümeleri incelediğimizden Güney Azerbaycan'daki tercümelerden bir tanesini, yalnızca Azerbaycan Respublikasında yaygın olarak kullanılması sebebiyle konu edindik. Ayrıca tercüme derken, hem müstakil olarak yapılan tercümeleri, hem de tefsir çalışmaları içerisinde var olan tercümeleri dikkate aldık. Kısmi tercümelerle eksik kalan tercümeleri inceleme konusu yapmadık. Şurasını da teessüfle not etmek gerekir ki, represya devri sonrasında Azerbaycan'da müstakil herhangi bir tefsir çalışması yapılmış değildir. Dolayısıyla makalemize konu olan tefsir içi tercümelerin üçü de, ki bunların tamamı bazı tespitlerin aksine¹³ Arap alfabesinde yazılmış Türkçe tefsirlerdir, bağımsızlık öncesi döneme aittir.

Azerbaycan'daki Kur'an tercümeleri hakkında yapılan Türkçe çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmalardan ilki, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Erdoğan Pazarbaşı tarafından kaleme alınmıştır ve 'Azerbaycan'da Yaygın Kur'an Tercümeleri' adıyla, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10. sayıda yayımlanmıştır. Makale, temel olarak iki bölümden oluşmaktadır: Yazar, ilk kısımda 'Azerbaycan'da yaygın olan Rusça tercümeler' başlığında yalnızca iki tercümeyi konu edinmiştir. Diğer kısımda ise 'Azerbaycan'da yaygın olan [Türkçe] tercümeler' başlığında, bizim de irdelediğimiz müfessir ve mütercimlerden üçünü incelemiş, bir diğer tercüme ise sadece işaret ederek geçmiştir.¹⁴ Ayrıca son bölümde, tercümelere dahil olmasa da, Baku'de basılan bir konulu tefsir çalışmasını kısaca tanıtmaktadır.¹⁵ Makale okunduğu zaman, büyük ölçüde Vasim Memmedeliyev'in kendi tercümesine yazmış olduğu mukaddimeden istifade ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶ İkinci çalışma ise Azerbaycan uyruklu Mehman İsmayilov tarafından, Nihat Temel danışmanlığında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak 2002 yılında yapılan bir yüksek lisans tezidir. 'Yirminci Yüz Yılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve

¹³ Pazarbaşı, Age, s.110. (Nitekim aynı sayfanın karşısında araştırmacının kendisi de bunu vurguladığına göre bu nokta gözden kaçmış olsa gerektir.)

¹⁴ El-Hüda yayın evi tarafından neşredilen tercümedir bu.

¹⁵ Pazarbaşı, Age, s.117-118.

¹⁶ Diğer tercümelerde de bu mukaddimeden istifade edilmekle beraber özellikle bazı yerlerde daha fazla istifade edildiği gözlenmektedir. Aynı şekilde Mehman İsmayilov'un da bu makaleden oldukça fazla yararlandığı görülmektedir. Ancak örneklendirme konusunda İsmayilov'un oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Krş., Pazarbaşı, Age, s.114-117; Memmedeliyev, Age, s.23-26; Mehman İsmayilov, *Yirminci Yüz Yılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul2000.

Meal Çalışmaları' adındaki bu tez yirminci asrın başından bu yana yapılan tefsir ve tercümelemleri incelemiştir. Mevcutlar içerisinde en kapsamlı olanı ve bizim de en çok müracaat ettiğimiz araştırma budur.¹⁷ Son çalışma ise, bizim danışmanlığımızda, Baku Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde, İslam Elmleri Kafedrasına bağlı olarak, Şahlar Bayramov tarafından 2002 tarihinde hazırlanan bitirme tezidir. Makalemiz bu çalışmalarda ele alınan tercümelere ilave olarak bir tercümeyle daha işlemekte, ayrıca gerek üslup gerekse metot itibarıyla konuyu farklı bir tarzda ele almaktadır. Konuya girerken evvela her tercüme hakkında bir parça malumat verilecek, daha sonra ikinci makalede, bu tercümelemlerin özelliklerine, farklılıklarına ve hatalı kısımlarına işaret edilecektir.

A. REPRESYA DEVRİNDE YAPILAN TERCÜMELEMLER

1. Muhammed Kerim Bakuvi, Keşfu'l-Hakayık an Nüketi'l-Ayâti ve'd-Dekâyık

Mir Muhammed Kerim el-Alevî el-Huseynî el-Musevî el-Bakuvî, 1853 Baku doğumludur. Babası tarafından Irak'a gönderilen ve on yıl boyunca İslami ilimlerde tahsil gören Bakuvî, esas ilmini burada alır. Daha sonra Baku'ye döner ve 1904-1918 yılları arasında Baku ve civar illerin kadılık görevinde bulunur. Şii olmasına karşın fanatizme, tefrikaya ve hurafeye karşı savaş açmıştır. Özellikle o dönem için bu birleştirici tavrın ne kadar önemli olduğunu vurgulamak isteriz. Bir çok Azerbaycanlı aydının kaderini paylaşan Bakuvî, ömrünün son yıllarında Sovyet baskısına maruz kalmış ve 1937 senesinde Sovyet rejimine karşı olması ve İslami çalışmalar içerisinde bulunması sebebiyle evinden alınarak kurşuna dizilmiştir. Hakkında daha detaylı bilgiler, Gerçeğin Doğuşu adıyla Ahmet Dolunay tarafından Türkçeye çevrilen tefsirinin girişinde ve hakkında yapılan tezde bulunabilir.¹⁸

Üç ciltten oluşan Keşfu'l-Hakayık, Arap alfabesi ile yazılmış olup Azerbaycan Türkçesinde bir tefsirdir. Ağdalı bir dile sahiptir ve bu sebeple muasır okuyucu açısından anlaşılması zordur. Büyük boy olarak üç cilt halinde, Kaspi gazetesi tarafından¹⁹ toplam 2496 sayfa olarak basılan eserin birinci ve ikinci cildi 1904, üçüncü cildi ise 1906'da, Azerbaycan'ın meşhur iş adamlarından

¹⁷ Tez kopyasını bizzat kendisinden aldığım araştırmacıya teşekkürlerimi sunarım. F.A.Polat.

¹⁸ Mir Muhammed Kerim, *Gerçeğin Doğuşu*, Hazırlayan: Ahmet Dolunay, Merkür yayınları, İstanbul2000. Eser hakkında 1997 yılında Musa Kazım Yılmaz rehberliğinde Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak Ahmet Bedir tarafından, '*Bakuvî Tefsirinin Tahlil ve Tahrici'* adlı bir doktora tezi de yapılmıştır.

¹⁹ Memmedeliyev, *Age*, s.22.

Hacı Zeynelabidin Tağiyev'in katkılarıyla neşr edilmiştir ve bugün bile Azerbaycan kitap piyasasında bu tefsiri bulmak mümkündür. Daha sonra bu tefsir Abdülmecid Növberi tarafından Fars diline de çevrilmiştir.

Bakuvî'nin mukaddimede verdiği bilgilerden, tefsirin Arap diline vakıf olmayan okuyucuya Kur'an'ı tanıtmak amacı güttüğünü anlıyoruz: “*Kur'anı Şerif'in ahkam ve nüktelerini derk eylemek, Kur'anı Şerif Arap lisanında olmak cihetine, muhtelif el sine sahibi olup dini İslam'a gerdide olan milletlerden öteri mümkün değildir. Mademki Kur'anı Şerif'in mezamini celili'l-kadri her bir tayfanın öz lisanına tefsir ve tercüme olunmasa, ondan nece ki lazımdır, menfaatberdar ola bilmezler.*”

“Eğerçi her bir tayfadan Fars u Türk, Hindu vu Berberî ve gayrı lisanlarda Arap lisanına alim olan şahıslar oluplar ve yine mevcutturlar ki Ahkamı Kur'an'ı halka tefhim edip yetirirler. Amma alimden istimâ etmekle şahıs özü öz lisanında olan tefsirden Kur'an-ı Şerif'in nükte ve ahkamlarını bâhob derk etmek arasında fevki ez tasavvur tefavüt vardır.”

“Habeledir Türk dilinde olan tefsir –eğerçi onların bazılarında Kur'anı Şerif'in metalibinden hakikat üzere keşf olunupdur. Amma o tefsirler, şivei Osmaniyeye'de yazılma sebebine, bizim Azerbaycan Türk dilinde tekellüm edenler onlardan menfaatberdar olabilmirler.”

“Alemlî İslamiyette büyük olan hizmet, zahiren ve batinen Türk lisanında olan milleti İslam'dan öteri Türk dilinde bir tefsir, sade ve basit telif etmektir ki eshel veçhile Kur'anı Şerif'in matluplarını derk edip onun mekasıdı aliyesinden mahzuz olup insaniyet sıfatlarıyla araste olsunlar. Felihâzâ hakîru'l-ekalli'l-halîka Mir Muhammed Kerim İbnu'l-Hâcc Mir Cafer el-Alevî el-Huseynî el-Musevî el-Bakuvî, özüm lazım gördüm ki Azerbaycan Türk dilinde bir tefsir telif edim ta in ki alemlî İslamiyet hadimlerinin arasında bizim de bir hizmeti acizanemiz mevcut olsun.”²⁰

Ayrıca bu mukaddimede muasır bir din anlayışına duyulan ihtiyaç, huralerin toplumda açtığı yaralar ve cehaletin yol açtığı felaketlerden bahsedildiğini görürüz. Hatta müfessir beher cilde yazmış olduğu mukaddimelerde bu vurguyu sık sık yineler. Tarihe atıfta bulunarak mezhep tartışmalarının geride bırakılmasını, Kur'an tercümesinin bu anlamda çok önemli katkıları olacağını anlatır: “*Milleti İslam arasında ihtilaflı mezhep zuhur edenden beri, özlerini reisi*

²⁰ Bakuvî, *Mukaddime*, (Muhammed Kerim el-Bakuvî, *Keşfu'l-Hakayık an Nüketi'l-Ayâti ve'd-Dekâyık*, Tiflis1904-1906), c.I.

ve hâmiyi dini İslam deyip hakikaten, kuttau't-tarîki dini İslam olanlar öz matluplarına vasıl olmaktan öteri; 'Kur'anı Şerif'in manasından sual etmek olmaz; ya in ki Kur'an'ın manası Allahu Teâlâ ve Peygamber'e mahsustur, ya in ki eimmeyi de izafe edip bunlardan başkaları alim olamazlar ve ya in ki Kur'anı Şerif'i özge lisanlara tefsir ve tercüme etmek olmaz!' Böyle hurafat ve türrahat ile avam cemaati aldatıp Kur'anı Şerif, üssü esası İslam'ın dînî baresinde müştemil olan kavanin u kavaidine cahil ve nâdan saklamaklarını salah görüpler. Lehu'l-Hamd bu zamanlar ezminelerin baharı, ilim zamanı olduğuna göre milleti İslam'ın umumen gözleri açılıp her bir ilme hususen ilmi din (Kur'an) tarafına rağbet fevkalade onlarda hiss olunurken ümidvar olmak olur ki bundan böyle mukaddemen zikr olunan kuttau't-tariklerin hurafatlarına kulak vermeyip dini mübini İslam'ın hakikatini ve (Kur'anı) Şerif'in mezamini aliyesini derk etmeye sa'y u gayret etsinler. Ve lizâ milleti İslam tekellüm eden muhtelif elsinelerin muteber tahtı kavaide dahil olan her bir lisanlarında (Kur'anı) Şerif'in tefsiri olmak elzem u vaciptir. Milleti İslam umumen Kur'anı Şerif'in mezamini aliyesine muttali olandan sonra hodperest belki (putperest)lerden İslam'ın kuttau't-tarikleri onların mabeynine ihtilafı mezhep salmağa alim olup mezahibi muhtelifede olan esmai muhtelifeyi, hususen iki muazzam tayfada olan iki (Sünnî ve Şîa) adını mahv etmeye gayret edip bir dine müte-deyyin olup bir (İslam)ın adıyla müsemma olmaya icma edip (İslam) mukaddes adının tahtına cem olmayı reca ve ümid tuturuz. Fecr suresinin on yedinci ayesinin tefsirinde dini İslam'dan ihtilafı ref' etmek hususunda hakir tafsil vermişem böyle ki bu ezminei sadet, encamlarda muhtelif isimleriyle meclisler teşkil olunup her biri bir isimle müsemma olup dini millet ve İslam hayrına güşad olunurlar bunların hamısından farz bir meclis 'İslam dininden ihtilaf çekilip alınmıştır (قلع)' adıyla güşad edip dini İslam'ı muhrib olan ihtilafın aslı ne olduğunu tahkik edip ihtilafa sebep olan emirleri ref' eyleyip bütün hamısı (İslam) ismi şerifinin tahtına dahil oluben dini İslam'ı tervic etmeye sa'y u gayret etsinler. Âyâ bundan güzel ve vacip ve lazım emr olur mu? Eğerci mezkur meclisten öteri vaz' ettiğim ismi şerif bir kadar elsine i muhtelif ehline müşkildir lakin (قلع), Arap lafzında bir şeyi zora kuvvetiyle bir muhkem yerden koparıp çıkarmak manasına olduğuna, dini İslam'dan ihtilafı ref' etmeye bu ismi münasip görüp vaz' ettiğim öyle vakitte gayrı dindar şahıslar tağyir verip alâhide ad koymaya da muhtardırlar. Bir öyle zamanı derk eden müslim kardeşlerimi tebrik edip can u dilden arz u niyaz eyleyip tahiyyei bîpâyân deyip hakir serâpâ taksirin yad etmeğini reca edirem. Bugünkü günde milleti İslam

*içinde zuhura gelen ihtilafı mezhep, Kur'anı Şerif'ten kenara düşüp Kur'an'ın ahkâmını terk etmeye delil u burhan değil mi?"*²¹

Bizzat kendi ifadelerinden anladığımız kadarıyla Zemahşerî, Razî, Ebu's-Suûd, Tabersî, Hâzin, Neseî, Beydavî, İsmail Hakkı Bursevî gibi müfessirlerden istifade etmiştir. Ayrıca müfessir bu tefsir-tercümenin yazılışı esnasında vicahi görüşmelerde de bulunmuştur. Örneğin Ahund Hacı Ebu Turab Ahundzade'nin yardımında bulunduğu ve hatta bazı ayetleri bizzat tercüme ettiği bilinmektedir.²²

Besmele her surede müstakil bir ayet olarak numaralandırılmış, ancak tefsiri yalnızca Fatıha suresinde verilmiştir. Bakuvî tefsirinin her cildine mukaddime yazmıştır. Yukarıda alıntılıdığı gibi bu mukaddimelerde sıklıkla mezhep ihtilaflarına ve hurafelere temas eder. Her cildin sonunda sure fihristi yer alır. Tefsir ve tercüme yan yana olup tefsirler parantez içinde verilmiştir. Diğerlerinden en önemli farkı ise yıldız işareti ile not düşülerek 'Kayd' başlığıyla işaret edilmiş yorum farklılıklarını, kimi zaman da 'Bakiyye' başlığı ile ek bilgiler veren kısımları barındırıyor olmasıdır.

2. Şeyhulislam Muhammed Hasan Mevlazade Şekevî, Kitabu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an

Kitabu'l-Beyan Bakuvî tefsirinin son cildinin yayımlanmasından tam iki yıl sonra neşr edilmiştir. Dolayısıyla bundan sonra, 1992 yılında basılan ilk tercümeye kadar geçecek olan 84 yıllık zaman dilimi içerisinde bu topraklarda matbu hiçbir tefsir ya da tercümenin izine rastlanmayacaktır. Azerbaycan'ın Şeki vilayetine nispet edilen müfessirin hayatı hakkında maalesef elimizde yeterli malumat yoktur. Sadece 1907-1908 tarihleri arasında Zakafkasya (Mâ verâe'l-Qafqâs\Kafkas Ötesi) adı verilen Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bölgelerinde şeyhülislamlık vazifesinde bulunduğu bilinmektedir.²³ Şekevî'nin tefsiri de Azerbaycan Türkçesinde olup Arap alfabesi ile basılmıştır. Bakuvî'ye nispetle daha anlaşılır bir dille yazılan ve ilk baskısını 1908 yılında Tiflis'te Gaybet matbaasında yapan eserin²⁴ tarafımızdan kullanılan baskısı, ikinci baskısını Hicri 1399 yılında Kum'da İlmiyye yayın evinde yapan eserin 1989 tarihli Baku ofset baskısıdır. Eserin ön yüzünde verilen bilgilere göre Zakafkasya Müs-

²¹ Bakuvî, *Age*, c.III.

²² Ebu Turab Ahundzade, *İslam'ın Tefrikası Sebepleri*, Azer Neşr, 1993, s.5.

²³ Abbas Gurbanov, *Azerbaycan'da Şeyhülislamlık*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul2001, s.49; Memmedeliyev, *Age*, s.22.

²⁴ Memmedeliyev, *Age*, s.22.

lûmanları İdaresi'nin tavsiyesi doğrultusunda 1990-1991 yılları arasında²⁵ Azer Neşr tarafından toplam 1088 sayfa olarak Baku'de de basılmıştır.²⁶ Eser sadece Zakafkasya'da değil, aynı zamanda Güney Azerbaycan bölgesinde de yaygın olarak kullanılmıştır.²⁷

Şekevî bu eseri kaleme almasına sebep olarak, Bakuvî'de olduğu gibi, Arap diline vakıf olmayan Türk okuyucusunu Kur'an'ın manalarına vakıf kılmak olduğunu ifade eder. Hatta bunu yaparken amacı, asgari İslami bilgiye sahip olmayan okuyucuların da anlayabileceği bir tercüme yapmaktır. Nitekim aşağıdaki referans okunduğunda, bu maksada uygun bir dil kullanmaya çalıştığı görülecektir. Kur'an'ın büyüklüğünü ve onun her şeyi havi olduğunu Müslüman Türk dünyasına bu yolla daha iyi anlatabileceğini düşünen müfessir sunları söyler: *“Salat u selamdan sonra bendei hakir ve kesiru't-taksir Muhammed Hasan bin Ahundzade İsmail Mevlazade eş-Şekevî din kardeşlerinin huzuruna kemali acz ve inkisarla arz edir ki, cemî mevize ve nasihatlerin eşrefi ve kıssaların efdali, Kelamullah ı Şerif'tir. Amma Arap lûgati ile olmağına göre, Türk kardeşler onun zahir manasını derk etmekten aciz, onda yazılan ahkamı din ve Allah'ın başka fermayışlerinin mazmunundan bihaberdirler. Her çend zahiri aye okunur amma manası malum olmur, meger in ki ecnebi dillere tercüme olmuş kitaplardan ve aşikardır ki o gûne tercümeler hem mutabıkı vaki hem de muvafıkı tefasiri ehli İslam değildir. Bu sebebe, istedim ki hem dinlerime hizmet etmek için Kur'anı Şerif'i tercüme edim. O nev' muhtasar ve asan ibaretler ile ki cüzî savadı olan mümin kardeşler asanlıkla fehm edeler, fehm edip de itaat ve hakiki ibadetlere meyl, masiyetlerden içtinap, bu Kur'anı Şerif, cemi ahkama dârâ ve câmi olmağını gözüyle görüp yakin edeler.”*²⁸

Şekevî o dönem için nispeten daha anlaşılır dil kullansa da, Bakuvî'de olduğu gibi bu tefsirde de günümüz okuyucusu için oldukça ağıdalı bir dil vardır.²⁹ Dolayısıyla muasır okuyucu için anlaşılması oldukça güçtür. İki ciltten müteşekkil tefsirin her iki cildinde de yazdığına göre yazar Tabersî, Razî, Beyzavî, Celaleyn ve Ebu's-Suud Efendi'nin tefsirlerinden istifade etmiştir. Üst

²⁵ Bu tarih Memmedeliyev'de hatalı verilmiştir. Bkz. Memmedeliyev, *Age*, s.22.

²⁶ İsmayilov tarafından yapılan tezde yayım yeri Tebriz ve yayım evi Sabiri olarak belirtilmiştir. Bkz. İsmayilov, *Age*, s.70. Oysa Tebriz'de bulunan Sabri yayım evi sadece bir satış bürosudur. Eserin basım yeri Kum yayım evi ise İlmiyye yayım evidir.

²⁷ Memmedeliyev, *Age*, s.22.

²⁸ Şekevî, *Mukaddime*, (Muhammed Hasan Mevlazade Şekevî, *Kitabu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, baku1990-1991), s.1/1.

²⁹ Memmedeliyev, *Age*, s.22.

tarafıta numarası ile birlikte ayetler, alt tarafıta ise yine ilgili ayetler verilmek suretiyle yapılan tefsirler yer alır. Tefsir metninin olduğu bölümde ayet tercümele-ri tırnak işareti ile ayrılan yerlerde verilmiştir. Her iki cildin sonunda da o ciltte tefsiri yapılan surelerin fihristi verilmiştir. Fatıha'da besmele bir ayet olarak numaralandırılmış, diğere surelerde ise bir ayet olarak değerdendirilmemiştir. Besmelelerin ardı sıra surenin ayet sayısı ve nüzul yeri kayd edilmiştir. Her surenin sonunda ise o surenin faziletine dair hadislerden birinin tercümesi verilmiştir.

3. Ahmed Haşımzâde, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim

Haşımzade'nin hayatı hakkındaki bilgiler, Davut Aydüz tarafından kaleme alınan bir makaleye dayanılarak verilmiştir.³⁰ Mezkur makaleden öğrendiğimiz kadarıyla araştırmacı, müfessirin ailesi ile de görüşmüş ve birinci elden bilgi alabilmiştir. Dört ciltten oluşan ve toplam 1658 sayfadan oluşan kitap basılı değildir. Muhammed Fuzuli Adına El Yazmaları Enstitüsünde C-697/9650, C-698/9650, C-699/9650 numaralarda bulunan tefsir, şu an Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bir bitirme tezine de konu olmaktadır.

Ahmet Haşımzade 1896 yılında Azerbaycan'ın Kuba vilayetinde dünyaya gelmiştir. Pedagoji tahsili alan Haşımzade öğretmenlik ve müdürlük görevlerinde bulunmuştur. Gençlik yıllarında muhtelif hocalardan almış olduğu dersler sayesinde İslami ilimlerde ve Arap, Fars dillerinde ileri düzeyde bir seviyeye ulaşmıştır. Tefsirini 1962 yılında kendi el yazısı ile tamamlamış ve Elmler Akademiyasına takdim ederek oradan müspet re'y almıştır. Mütercim 1979 yılında vefat etmiştir.

Haşımzade tefsir-tercümesine başlarken şöyle der: "Bu Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azimi'ş-Şan, fi Azerbaycan Respublikası Kuba rayon dahilinde olan Çiçi kenti sakini Haşımzade Ahmet İsrafiloğlu tarafından yazılmış ve cesaretle Kur'an'ın 6666 ayetine bikadrikuvve aydın bir şekilde Arapçadan Türkçeye tercüme etmeğimi özüme şeref hesap edirem ve onun içerisinde aşıkara çıkarılan sehv ve noksanları öz bağışlanmağa kalemleriyle düzeltip bana razılık vermelerini hahiş edirem."

"Bu tefsiri şerifin yazılmasını müstainen billah itmama yetirmek için Allah'tan kömeklik talep edirem. 1380 H-1960 M."³¹

³⁰ Davut Aydüz, *Sovet Dövründe Azerbaycan Türkçesi ve Arap GrafİKası ile Yazılmış Tefsir*, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:10, Baku2001.

³¹ Bu referans hem Aydüz'ün makalesinde hem de İsmayilov'un yaptığı tezde aynı şekilde eksik ve hatalı verilmiştir. Bkz. Aydüz, Age; İsmayilov, Age, s.81.

Bu tercüme ilk ikisine göre oldukça anlaşılır bir dile sahiptir. Fakat onlara kıyas edildiğinde ilmi yetkinlik ve başarı açısından daha zayıf kalmaktadır. Ancak bu tefsiri diğerlerinden ayıran en önemli özellik, Sovyet ittifakının iş başında olduğu bir dönemde kaleme alınmış olmasıdır. Diğerlerinde olduğu gibi bu tefsirde de Fatıha'da besmele bir ayet olarak görülmüştür. Ayetlere numara verilmemiştir. Ayet tercümeleleri, diğerlerinden farklı olarak, muayyen bir şekilde belirtilmemişse de ayetin orijinalinden hemen sonra yazılan kısım genelde tercüme, kalan taraflar ise tefsir mahiyetindedir. Her sure başında surenin Arapça adı, Mekki-Medeni oluşu, ayet sayısı verilir. En son ciltte sure fihristi mevcuttur. Her cildin baş kısmında hangi tefsirlerden istifade edildiği ifade edilmektedir. Tefsiru'l-Kâdî, Cevahiru't-Tefsir, Tefsiru'l-Bahr, Bahru'l-Ulûm, Tefsiru't-Tibyân, Tefsiru'l-Besâir, Tefsiru'l-Kebir, Tefsiru'l-Keşşâf, Tefsiru'n-Nesefî, Celâleyn ve daha başka tefsirlerden istifade ettiğini bizzat kendisi söylemektedir.

B. BAĞIMSIZLIK SONRASI YAPILAN TERCÜMELER

1. Ziya Bünyadov-Vasim Memmedeliyev, Guran

Bu tercüme bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da basılan ilk Kur'an tercümesidir (1992). Sadece bu sebeple değil aynı zamanda mevcut tercümeleler içerisinde en orijinal ve en başarılı çeviri olması, diğer tercümeleleri de etkilemesi sebebiyle üzerinde fazlaca durulmalıdır.

Tercümenin önsözü Vasim Memmedeliyev'e, surelerle ilgili açıklamaların bulunduğu kısım ise Ziya Bünyadov'a aittir. Önsöz hem bir tefsir usulü hem de tercüme için doyurucu bilgiler veren bir giriş mahiyetindedir. Bizim istifade ettiğimiz baskı, Şeyhulislam Hacı Allahşükür Paşazade'nin maslahatçı redaktör olduğu, dizgi ve baskısı el-Kıraet matbaası tarafından yapılan, toplam 787 sayfa olarak 2000 yılında neşr edilen beşinci baskıdır. 'Münderecat' adı altında önce sure fihristi verilmiş, ardından muhtelif baskılara yazılan önsözler yer verilmiştir. Daha sonra 'Şerhler' başlığıyla her sure art arda yazılarak kısa cümlelerle genel konularının neler olduğu açıklanmıştır. Bu kısımda verilen şerhler, tefsir sahasındaki muhtelif eserlerden istifade edilerek hazırlandığı gibi, Tevrat ve İncil'den de faydalanılmıştır. Özellikle Крачовски'nin³² kendi tercümesinde yaptığı izahlardan önemli derecede yararlanmışır.³³ Tercümede Kur'an'ın orijinal metni yer almamaktadır. Taberî, Ebu Hayyan el-Endelusî, İbn Kesir, Beydavî,

³² Kur'an'ın Rus dilindeki bu tercümesi, ilk baskısını 1963 yılında yapan ve şu an için belki de Azerbaycan'da en yaygın olan tercümedir. Вкз. И.Ю. Крачовски, *Koran, Перевод Академика*, Москва1990.

³³ Memmedeliyev, *Age*, s.25.

Zemahşerî, Sabunî, Tabersî, Celâleyn, Ebu Talib el-Mekkî, Ömer Ferruh Efendi, Ömer Nasuhi Bilmen, İsmail Hakkı İzmirli, Bakuvî ve Şekevî'nin eserlerinden istifade edilmiştir.³⁴

Mütercimlerden Ziya Bünyadov hayatta değildir. Ancak tercümenin önemli ölçüde yükünü çeken V.Memmedeliyev, halen Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı yapmakta, ayrıca Azerbaycan'ın en yüksek akademik organı olan Elmler Akademiyasının uzvu vazifesini de yürütmektedir. Çalışmalarını Sovyet ittifakının söz sahibi olduğu dönemde başlatan ikili, tercümenin ilk baskısını 1992 yılında yapmışlardır. Bağımsızlık dönemimin bu ilk tercümesi gerçekten de halk kesimlerinden büyük ilgi görmüştür. Kril alfabesi ile basılmış olan tercüme maalesef bir kaç baskı yapmış olmasına rağmen maddi imkansızlıklar nedeniyle hâlâ bugünkü Azerbaycan alfabesi olan Latin alfabesi ile basılabilmiş değildir. Bu sebeple genç okuyucu kitlesinin istenilen düzeyde istifadesine sunulabildiğini söyleyemeyiz.

Daha önce mütedavil olan Bakuvî ve Şekevî'nin tefsir-tercüme çalışmaları, hem farklı alfabesi hem de ağır dili sebebiyle maalesef muasır okuyucuya hitap etmemekteydi. Bu gerçek, yeni bir tercümenin zorunluluğunu hissettirmekteydi. Bunun dile getirildiği mukaddimede şunlar söylenmektedir: “*Lakin teessüf doğuran odur ki, hem Mir Muhammed Kerim Ağa'nın, hem de Muhammed Hasan Mevlazade'nin Arap tefsirleri esasında yazdıkları bu iki eserin dili galiz olduğuna göre, onları okuyup başa düşmek Arap ve Fars dillerini bilmeyen muasır Azerbaycan okuyucusu için çok çetindir.*”

“Okuyuculara takdim olunan bu neşirden maksat Kur'anı Kerim'in muasır Azerbaycan diline edebi tercümesidir. Mütercimler Kur'an ayelerinin ana dilimize imkan dahilinde dakik tercümesine sa'y göstermişler. Yukarıda kast ettiğimiz gibi, Kur'anı Kerim'in dili çok manalılık, teşbih, mecaz, kinaye, îham ve remizlerle o kadar zengin, üslubu o kadar poetik ve bediidir ki, her hansı bir dile tercüme zamanı onun hem mana dakikliğini, hem de üslup güzelliğini saklamak aslâ mümkün değildir. Kur'anı Kerim'i poetik tercüme etmek isteyen, ya Allah kelamının özünde olan kafiye sistemini saklamalı, ya da tercüme ettiği dile uygun bir kafiye sistemi taparak onun hem mana dakikliğini, hem de üslup güzelliğini, poetikliğini koruyup saklamalıdır. Bu iki umde meziyetin her ikisine aynı derecede muvaffak olmak, her ikisini bütün tercüme boyu koruyup saklamak imkan haricindedir. Belelikle, poetik tercüme –eğer buna nail olmak

³⁴ Memmedeliyev, *Age*, s.25.

mümkündürse- forma güzelliği ardınca kaçıp Arap dilini bilmeyen okuyucu için en vacip olan mananın arka plana geçmesine sebep olar. Arap diline beled olmadıkları için Kur'anı Kerim'in asıl güzelliğini duymayanlara zahiren çok okunaklı görünebilen bedii tercüme ise Allah kelamını özelliğinden mahrum eder. Dakik harfi tercüme ise Kur'anı Kerim'i anlaşılmasız edip mütercimi hürmetten salar. Umumiyetle, Kur'an'ı harfi tercüme etmek ona karşı hürmetsizlikten başka bir şey değildir. Zannımızca, izahlı edebi tercüme Arap dilini bilmeyen okuyuculara Kur'anı Kerim'in manasını imkan dahilinde dakik anlatmak için en elverişli usuldür."³⁵

Memmedeliyev'e göre VI-VII. Asırlarda Arap yarım adasına egemen olan umumi halk ve edebiyat dili Kureyş lehçesidir.³⁶ Dolayısıyla Kur'an bu umumi halk ve edebiyat dilini dikkate alarak inmiştir. Bu anlamda mütercim fesahat ve belağatin önemi ve özellikle de şiirin Arap toplumundaki yeri üzerinde uzun uzadıya durur.³⁷ Kur'an'ın beyan yönü bu satırlarda çok daha fazla öne çıkmaktadır. Belki de mütercimin İslami ilimlerden ziyade Arap dili sahasında bir mütehasıs olmasının bunda rolü vardır.

Memmedeliyev, bir sınıflandırma yapılacak olsa, rivayetçi geleneğe daha yakın bir yöntem izlemiştir denilebilir.³⁸ Örneğin nüzul sebeplerinin vazgeçilmezliği,³⁹ Kur'an'ı tefsir etmek için en az yirmi ana, altmış da fer' olmak üzere seksen ilmin bilinmesi gerektiği⁴⁰ gibi görüşler bu konuda önemli bir delildir. Hatta bu yön bazen biraz da abartıya kaçır ve zahir-batın, ölmüşlere Yasin okunması gibi konularda halk dilinde dolaşan bazı haberlerin hadis olarak kaydedilmesine kadar varır.⁴¹

Kur'an bilgileri hakkında mütercim şunları söyler: "İslam ahkâmına göre Kur'anı Kerim'deki ilim ve bilgiler üç kısımdır. Birinci kısma Allah Teala'nın isimleri ve sıfatları dahildir ki, Ulu Tanrı onların mahiyetini hiçbir bendesine bildirmemiştir. Onları Allah'tan başka heçkes bilmez. İkinci kısma dahil olan bilgiler yalnız Muhammed (AS)'a bildirilmiştir. Peygamberimiz onları yakın ashaplarına, ashabeler özlerinden sonra gelen tabiine, tabiin de özlerinden sonra gelenlere öğretmişlerdir. Belelikle, bunlar Kur'anı Kerim'in muhtelif ma-

³⁵ Memmedeliyev, *Age*, s.22-23.

³⁶ Memmedeliyev, *Age*, s.8.

³⁷ Memmedeliyev, *Age*, s.12, 13, 14, 15.

³⁸ Memmedeliyev, *Age*, s.18.

³⁹ Memmedeliyev, *Age*, s.16.

⁴⁰ Memmedeliyev, *Age*, s.17.

⁴¹ Memmedeliyev, *Age*, s.9, 15-16.

nalara gelen müteşabih ayeleridir ki, onları Peygamber (AS) özü ve onun varisleri ilimde kuvvetli olan alimler, müçtehitler bilir. Üçüncü kısma dahil olan bilgileri Allah Teala Muhammed (AS)'a öğretmiş ve ona hemin bilgileri öz ümmetine de öğretmeyi emr etmiştir. Bu bilgiler de öz növbesinde aşağıdaki iki kısma ayrılır: 1) Kadim insanların, geçmiş ümmetlerin hayat ve maişetine, tarihine ait olan hikayeler (kisas); 2) Allah Teala'nın dünyada, ahrette yaratmış olduğu ve yaratacağı şeyler hakkındaki malumatlar (ahbar). Bu bölgülerin birinci kısmına ait olan bilgiler akılla, tecrübe ile değil, Peygamber (AS)'ın dedikleri, söyledikleri ile anlaşılabilir. İkinci kısma dahil olan bilgiler ise akıl, tecrübe ve ilmin gücü ile derk edilebilir.⁴² Dolayısıyla bu anlam zenginliğine sahip olan Kur'an'ın sadece anlaşılması değil aynı zamanda bir başka dile çevrilmesi de son derece güçtür. Hatta tam tercüme, özellikle Kur'an söz konusu olduğunda, imkansızdır.⁴³ Mamafih İslam ulemasının bu işe cevaz vermesi önemli bir aşamadır ve hiçbir çeviri Kur'an'ın yerini tutamaz.⁴⁴

Önsözde mütercimim verdiği orijinal bilgilerden bir kısmı ise Rus diline yapılan Kur'an tercümeleleri hakkındadır. Buradan öğrendiğimiz kadarıyla çok erken dönemlerde Rus diline çevrilmiş olan Kur'an, ilk zamanlar daha ziyade Fransızca ya da İngilizce tercümelelerden istifade edilerek hazırlanmıştır.⁴⁵

Mütercimler yaptıkları tercümenin, özetle şu hususiyetlere sahip olduğunu söylerler: Kur'anı Kerim'in ifade üslubuna uygun olarak tekrarlar aynen muhafaza edilmiş ve çevrilmiştir. Bazı Kur'an ayetlerinin orijinalinde cümle tam olarak verilmese de çeviride bu durum yan cümleciklerle açıklanarak verilmiştir. Bir kaç ayetin bir arada tek bir metin olarak verilmesi kolaycılığına kaçılmamış, her ayet ayrı ayrı kendi numaraları ile tercüme edilmiştir. Bir kaç farklı anlama gelen ya da müfessirler tarafından farklı yorumlara tabi tutulan ayetlerin bir kısmında, parantez açılarak bu anlamlara da bazen yer verilmiştir. Bazı kelimelerin sık sık tekrar edildiği durumlarda, okuyucuda bıkkınlık yaratmamak ve zenginlik kazandırmak amacıyla yer yer aynı ifadenin Azerbaycan dilindeki sinonimleri kullanılmıştır. Tercümede cüz' ve hizipler gösterilmemiştir. Tercüme her hangi bir dilden değil, doğrudan Kur'an metninden yapılmıştır. 1969-1970 yıllarında, Memmedeliyev'in redaktörlüğünde Bakara, Alu İmran ve Nisa sure-

⁴² Memmedeliyev, *Age*, s.17.

⁴³ Memmedeliyev, *Age*, s.18-19.

⁴⁴ Memmedeliyev, *Age*, s.19.

⁴⁵ Memmedeliyev, *Age*, s.20-21. (Rus diline yapılan Kur'an tercümeleleri hakkında detaylı bir malumat, И.Ю. Крачовски'ye ait meale mukaddime yazan В. Белјајев ve П. Грјазневич tarafından verilmiştir.)

lerinin Ali Fehmi Elekberov tarafından tercüme edilerek yayımlanan ilk dokuz ayeti, bu baskıda, meşhur edibin hatırasına hürmeten yeniden gözden geçirilerek tercümeyle dahil edilmiştir.⁴⁶

2. Neriman Qasımoğlu, Gurani Kerim: Azerbaycan Türkçesinde Açıklama

Bu tercüme de bağımsızlık sonrası yapılan çalışmaların en fazla dikkat çekenlerindedir. 1993 yılında Azerbaycan Neşriyatı tarafından basılan tercümenin belki de en önemli yanı tefsirî tercüme tarzında, oldukça akıcı bir üslupta kaleme alınmış olması⁴⁷ ve modern düşünceye ait bir çok fikre bünyesinde yer vermiş olmasıdır. Belki de en çok tenkit edilen tarafı da budur. Kril alfabesiyle basılan tercümede orijinal ayet metinleri yer almamaktadır. Kitap Mezahir Avşar'ın tezhibiyle birlikte yayımlanmış olup toplam 368 sayfadır.

Tercüme hakkındaki bilgiler kitabın arka sayfasında, 'Guran Açıklaması, Gayıdış Gaygılarımız' başlığı altında mütercim tarafından verilmiştir.⁴⁸ Burada mütercim hissiyatını şu sözlerle dile getirir: "Kur'anı Kerim Allah kelamıdır. Rahman'ın, Rahim'in, Yücelerden Yücenin, Görülmez, Tekin, Kahhar'ın sevimli bendesi Muhammed'e gönderdiği, bana, sana, bize, size, onlara unvanlandığı vahiylerin toplusudur, okumak yazmak bilmeyen Allah bendesinin dedikleri değil, ona dedirtilenlerdir."

"Hamd olsun Allah'a, Alemlerin Rabbi'ne, zamansız-mekansız hâlikın lütfu hakikaten büyükmüş. Tükenmez enerji taşıyıcısı olan ilahi deyimler Arap dilinin uğruna düşmüşse de kısa bir zaman içinde geniş arazilerde yayılmış, bütün insanlığı tek Allah'a, O'nun yer yüzünün nizamını düzelden sözlerine iman getirmeye seslemiş ve beşeri değerler uğruna mücadeleye, insanlaşma hareketine en sanballı, misilsiz zafer kazandırmıştır."⁴⁹

Qasımoğlu, tercüme kelimesini kullanmaz. Ona göre Kur'an'ın bir başka dildeki ifadesi 'meal, anlam ve açıklama' kelimeleriyle karşılanır. Kendisi bunlardan 'açıklama' kelimesinin en uygun karşılık olduğunu düşünmüş olmalı-

⁴⁶ Memmedeliyev, Age, s.23-26. (Referansta tasarrufa gidilmiştir. F.A.Polat.)

⁴⁷ İsmayilov'un bu konudaki kanaatleri bizimle tam olarak çatışır. Ona göre bu tercümenin dil ve üslubu akıcı değildir. Ayrıca tercüme eksik ve yanlış çeviriler sebebiyle başarısızdır ve bazen metinden uzaklaşmış olmasından dolayı Arapça bilmeyen okura haksızlık yapılmaktadır. Bkz. İsmayilov, Age, s.30, 92.

⁴⁸ Qasımoğlu, Qayıdış Qaygılarımız, (Neriman Qasımoğlu, Gurani Kerim: Azerbaycan Türkçesinde Açıklama, Azerbaycan Neşriyatı, Baku1993), s.352.

⁴⁹ Qasımoğlu, Age, s.352.

dır.⁵⁰ Gerçek şu ki bu meal okunduğunda, diğerlerine nispetle daha serbest bir tercüme ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılır. Mütercim bu serbestiliğe izin verildiğine dair bir de Kur'an ayetini delil getirir.⁵¹

Qasımoğlu'na göre Kur'an'ın Türk diline tercümesi çok önceleri başlar. Öyle ki Türk milletinin belki de ilk önemli yazılı kaynaklarından sayılan Dede Korkut Kitabı'nda bazı ayet ve sure çevirileri vardır.⁵² Hatta Türk hikaye, destan ve masal kültüründe de bu tür çevirilerin izleri vardır.⁵³ Qasımoğlu buna örnek olarak, Dede Korkut'un İhlas suresi çevirisini verir:

“Sen anadan doğmadın, 3
 Sen atadan olmadın, 3
 Kimse rızkın yemedin, 2
 Kimseye güç etmedin, 2
 Kamu yerde Ehadsan, 1
 Allah – Samedsen, 2
 Ululuğa haddin yok 4,
 Senin boyun kaddin yok, 4
 Ya cismile ceddin yok. 4”⁵⁴

Qasımoğlu'na göre Türk-İslam dünyası önemli problemlerle yüz yüze olduğu bir dönemde, Kur'an'ın bu dilde ve muasır formlarla tercüme edilmesi, yeni perspektifler ve açılımlar getirebilir. Kur'an'a ve dine dönüş de ancak bu sayede bir ivme kazanabilir. Bu görüşlerini şu ifadelerle dile getirir: “Yüz yıllar arzında yanlışlara maruz kala kala ‘ananevileşen’, müminlerin siyasi şuuru pragmatik din anlayışları yönümünde formalastıran ve mahiyet itibarıyla haki-miyet putperestliği ile formalaşan İslam’a değil, insan azatlığını ideolojik zaruret gibi ileri süren asıl manada tek Allahlığa, halis dine dönmeğimizi azatlık mübarizemizin özü, milli devletçiliğimizin berpası namına mecliste bir daha yücelttiğimiz üç boyalı bayrağımızın özülündeki yeşil zolak talep edir. Bugün

⁵⁰ Qasımoğlu, Age, s.353.

⁵¹ 31 Lokman 27. (Eğer yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem ve deniz, ondan sonra yedi deniz daha yardım ederek mürekkep olsa, yine de Allah'ın kelimeleri tükenmez. Hiç şüphesiz Allah Aziz'dir, Hakim'dir.)

⁵² Dede Korkut'un müslüman olduğuna dair açıklamalar için bkz., Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, DİA.

⁵³ Qasımoğlu, Age, s.353-355. Krş., *Dede Korkudun Kitabı*, Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, MEB, İstanbul1973, s.CCLXXII.

⁵⁴ Qasımoğlu, Age, s.354. (Sağ taraftaki numaralar surenin ayet numaralarıdır.)

Türkçülüğümüzü, demokratiyamızı dediğimiz anlamda İslam'sız tasavvur etmek mümkün değil."⁵⁵ Sadece bu satırlarda değil, daha bir çok satırda milli duyguların öne çıktığını ve Karabağ meselesi gibi mevcut bölgesel problemlerin de tercümeyle teşebbüste rol oynadığını görmekteyiz.⁵⁶ Dolayısıyla dinin sosyal açıdan birleştirici role sahip olduğu, Türk milletini millet yapan unsurlardan birisinin din olduğu, bu sebeple dinin ilk kaynağı olan Kur'an'ın bu toplum tarafından anlaşılması zorunluluğu öne çıkmaktadır. Bundan hareketle Qasımoğlu, sadece eldeki tefsir kitaplarının Türk diline kazandırılmamasını, aynı zamanda milli tefsirlerin de yapılması gerektiğini dile getirir.⁵⁷

Tercümenin sonunda evvela sure fihristi, ardından '*Bazı İzahlar*' başlığı altında, sırasıyla sureler hakkında kısa bilgilerin verildiği bölüm gelir. Besmele-nin yalnızca Fatıha'da müstakil bir ayet olarak ele alındığı bu tercümede açıklamalar, ayet tercümeleleri içerisinde, taksim işareti ile ayrılan bölümlerde verilir.

3. Memmedhesen Qanıoğlu -Tariyel Bilaloğlu, Gurani Kerim (Azerbaycan Diline Tercümesi İle)

Bu tercüme Azerbaycan'ın bağımsızlığına ithaf edilmiştir. '*Bir Neçe Söz*' başlığı ile bir anlamda mukaddime yazan mütercimlerin verdiği bilgilere göre, Tayyar Altıkulaç'ın teşebbüsü ile Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Baku'de, yine bu vakfın idaresinde basım-yayım faaliyetine devam etmiş olan Göytürk matbaasında 2000 yılında basılmıştır. Azerbaycan'da Latin alfabesi ile neşredilen ilk tercümedir. Her iki mütercim de birbirinden habersiz olarak, biri 1984 diğeri ise 1989 yılında, bu işe başlamıştır. 1990-1991. yılda karşılaştırmalı olarak tercümeyle kontrol etmiş ve daha sonra bastırmışlardır.⁵⁸

Tercümedeki metodlarını şu şekilde açıklarlar: "Allah adamlarına, iman sahiplerine, öz soydaşlarımıza takdim ettiğimiz bu mukaddes kelimelerin tercümesinde daha çok mananın doğruluğuna riayet etmeye çalıştık. Bir de çalıştık ki, bazı hallerde, fikir sizlere karanlık kalsın diye aydınlatıcı sözlere müracaat edek. Lakin biz hemin küçük ilaveleri, mahiyet ve mazmununa hanel getirmese de, mukaddes Kitabın sözlerine katmadık. Bunu bir de o zarurettten ettik ki, Kur'an'ın metnini, imkan dahilinde, olduğu gibi çattırak. Diğer taraftan ise Arap metni ile yanaşı verilen tercüme metninde, küçük de olsa, verilen ila-

⁵⁵ Qasımoğlu, Age, s.355-356.

⁵⁶ Qasımoğlu, Age, s.357-358.

⁵⁷ Qasımoğlu, Age, s.363.

⁵⁸ Qanıoğlu-Bilaloğlu, *Bir Neçe Söz*, (Memmedhesen Qanıoğlu -Tariyel Bilaloğlu, Gurani Kerim: Azerbaycan Diline Tercümesi İle, Göytürk, Baku2000), s.3.

velerin bilavasita metne dahil edilmesi mütehasıs okuyucuda itiraz doğurabilirlerdi.”⁵⁹

Bu tercümede de Kur'an'ın bedii güzelliğine büyük önem verilmiş ve hat-ta tercümede secîe uygun bir dil kullanılmaya çalışılmıştır. Her iki mütercim in de Arap dili hocası olmasının bu yaklaşımlarında rolü olsa gerektir. Bununla birlikte tevazukar bir dille bunu mükemmel bir tarzda başaramadıklarını söyle-meleri de kayda değer.⁶⁰ Bu önsöz mahiyetindeki yazı şu güzel satırlar eşliğinde okuyucuyu tercüme ile baş başa bırakır: “*Ey din, iman, akide sahipleri! Qoy Arapça ve Azerbaycan dilinde size takdim ettiğimiz bu Kur'anı Kerim parlak bir nur gibi hak yolunuzu daim ışıklandırın, imanınızı kamilleştirsin, bu dünyanın ve ahiretin mana ve mahiyetini anlamanızda size yardımcı olsun! Qoy İslam aleminin hak, adalet, Büyük Yaradan'ın hidayet yoluna daveti olan Kur'anı Kerim kalbinizin, his ve duygularınızın kapılarını her tür pislik, yamanlık ve dünyanın nefsanî harislik ve habisliklerinin yüzüne bağlasın! Qoy Allah derga-hında, ruhlar aleminde şerefli, liyakatli yer tutmanız için size yar olsun!.. Amin, Ya Rabbalemin! Hürmetli okuyucu, öz sözlerimizle seni yormak istemeyip bu kısa izahı burada tamamlayırık. Seni Allah kelamını, sabırla, döne-döne oku-maya davet edirik. Oku, derk et, netice çıkar, temizlen!*”⁶¹

Bu girişten sonra, sure adları hakkında malumat veren açıklayıcı bir böl-üm gelir. Burada surelerin orijinal adlarıyla Azerbaycan Türkçesindeki karşılık-ları ve surelerin nerede indiğine dair malumat verilir.⁶² Daha sonraki bölümde çeviride yer alan ve Azerbaycan Türkçesinde anlamı bilinmeyen bazı Arapça kelimelere ve kavramlara açıklık getirilen bir bölüm yer alır.⁶³ Kayışzade Hafız Osman hattı ile yazılan bir Mushaf ile birlikte yayımlanan tercüme toplam 604 sayfadan ibarettir. Fatiha'da besmele bir ayet olarak numaralanır. Cüzlere, hiziplere ayrılmıştır. Her sure başında surenin ayet sayısı ve Mekki-Medeni olu-şuna dair malumat verilir. Ayet tercümelerinde parantezlerle açıklayıcı ifadele-re, köşeli parantezlerle de farklı yorumlara işaret edilir.

4. Resul İsmayılzade Duzal, Qur'ani Kerim ve Azerbaycan Türkçesile Tercümesi

⁵⁹ Qenioğlu-Bilaloğlu, *Age*, s.3-4.

⁶⁰ Qenioğlu-Bilaloğlu, *Age*, s.4.

⁶¹ Qenioğlu-Bilaloğlu, *Age*, s.5.

⁶² Qenioğlu-Bilaloğlu, *Age*, s.7-13.

⁶³ Qenioğlu-Bilaloğlu, *Age*, s.14-16.

Doksanlı yıllardan sonra basılmış olmasına rağmen Arap alfabesi ile çıkmıştır. Arap alfabesi ile basılmış olmasının en önemli sebebi ise Güney Azerbaycan'da yaşayan Türk kesimini hedef alan bir tercüme olmasıdır. Bu nüshada orijinal Kur'an metni de yer almaktadır. Hatta Hamit Aytaç hattı ile yazılan ve enfes bir baskısı yapılan tercüme 1999 yılında Kum'da neşredilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti Evkaf ve Hayır İşleri İdaresi'ne bağlı olarak çalışan, Kur'an'ı Harici Dillere Çevirme Merkezi tarafından yayımlanan bu tercüme toplam 1210 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfanın sağ tarafında Kur'an metni, sol tarafta ise tercüme bulunur. Sure başlarında surenin adı, ayet sayısı ve Mekki-Medeni oluşu hakkında bilgiler verilir. Mushaf cüz ve hiziplere bölünmüştür. En sonda ise vakıf işaretlerine dair bilgiler ve sure fihristi vardır. Söz konusu tercümenin 2000 yılında '*Qurani Kerim ve Azerbaycan Türkçesile Tercümesi*' Kril ve Azerbaycan Türkçesiyle neşredilen baskıları da mevcuttur. Bu baskılarda kullanılan orijinal metin Osman Taha hattıyla yazılan Kuran metnidir. Özellikle Latin alfabesiyle basılan tercümede oldukça fazla sayıda basım ve imla hataları mevcuttur. Türkçe baskılarında mütercim '*Ön söz yerine son söz*' başlığıyla bir de mukaddime kaleme almıştır. Tercümenin Arap alfabesi ile basılanıyla Latin alfabesiyle basılanı arasında muhtelif farklılıklar da bulunmaktadır. Biz çalışmamızda Latin alfabesiyle yazılmış Türkçe neşri esas almaktayız.

Mütercim bu tercümeyle kaleme almasının sebebini şu cümlelerle açıklamaktadır: "Kuranı Kerim 1400 il bundan evvel o günün Arap dili ile nazil olduğunu hem de onun, dünyanın bütün halklarına gönderildiği meselesini nazara alarak bugünkü insanın ve ayrı ayrı dillere malik olan insanın Kuran mevzularını okuyup anlamak için iki mühim iş zaruriliği hissedilir: Birincisi ayelerin muhkemat ve müteşabihatları ve sözlerin nazil olunduğu günündeki manasını, habele ayelerin nece, ne için ve ne zaman nazil olduğunu dakik öğrenilmesi için tefsir ilmine ihtiyaç duyulur. İkincisi muhtelif dilli halklar ayelerin anlamını öğrenmek ve öz dillerinde okuyup başa düşmek için Kuran'ın ayrı ayrı dillere de tercüme edilmesinin zaruriliği danılmaz bir meseledir.

Bak ele bu sebebe göre müselmanlar Kuran'ın tercümesine girişmişler ve Kuran'ı her devrin öz dili ile muhtelif dillere tercüme etmişler..."⁶⁴

Mütercime göre Kuran tercümesi, güzel ve geniş bir tabiat görkeminden ilham alan bir ressamın işine benzer. Ressam (mütercim) ne kadar güçlü olursa olsun Kuran'ın o güzelliği ve genişliğinden ancak cüz'i bir hisseyi resmedebilir.

⁶⁴ Duzal, *Ön söz yerine son söz*.

Ne var ki bu hakikat, onun tercüme edilmesi gerekliliğini de ortadan kaldırmaz. Duzal'a göre bu faaliyet, asırlar boyunca İslam ümmetinin nesilden nesile devam ettirdiği bir adet, medeniyet ve ibadettir. Sözlerini şöyle sürdürür: “*Tercümeler ve tefsirler ise Rabbimizin bize olan sözünü anlamak ve ona amel etmek bakımından ehemmiyet taşıyor. Mahz buna göre biz de Azerbaycanlı müselman bacı-kadeşlerimiz Kuran'ı öz dillerinde okuyup başa düşsünler diye bu tercüme başlattık.*”⁶⁵

Daha sonra Azerbaycan'daki Kuran tercüme hakkında kısa bilgiler veren mütercim, kendi tercümesinde dikkat ettiği hususların şunlar olduğunu söyler: “*Tercüme Kuran'ın asıl metni ile verilmiştir ki cüz ve hizipler, secde yerleri dakik bellensin, hem de okuyucu asıl metne de bakıp faydalansın. Sözün izahını veren ya da manalarını bildiren ilaveler yuvarlak parantez, cümleyi bitiren ve fazladan bilgi veren yerler ise köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Üzerinde ihtilaf edilen manalarda evvela en güçlü görüş yazılmış daha sonra ikinci dereceli anlam kayd edilmiştir. Tekrarların tercümesi aslına uygun olarak her yerde aynı şekilde verilmiştir. Mümkün olduğu kadar her kelimenin manası karşılanmaya çalışılmış ve bazen halk dilinde kullanılan kelime ya da deyimlere başvurulmuştur. Arap alfabesi ile Latin ve Kril alfabesi baskılarında bazı farklı anlamlara ve ifadelere yer verilmiştir. Ayrıca bedii güzellik de sürekli ön planda tutulmaya çalışılmıştır. Tercüme doğrudan Kuran'dan yapılmakla birlikte Tabatabâî, Tabersî, Zemahşeri, Bakuî, Şekevî tefsirleri ve Ziyad Bünyadov-Vasim Memmedeliyev'in mealinden istifade edilmiştir.*”⁶⁶

5. Komisyon, Guranı Kerim

Bu tercüme de İran İslam Cumhuriyetinin Azerbaycan'da faaliyet gösteren Uluslararası el-Hüda yayın evi tarafından bir komisyona yaptırılmıştır. İran'da hazırlanıp da redaksiyonu Azerbaycan'da Latin alfabesi ile yapılan ilk tercümedir. Redaktörler; Azerbaycanlı filologlardan Teymur Kerimli ve Hafız Abiyev'dir. İstifade ettiğimiz nüshada yer alan Kur'an metni, Hattat Osman Taha'ya ait olup 1995 yılında Baku'de Şark-Garb matbaasında basılmıştır. Tercüme hakkında başka hiçbir malumat verilmediği gibi, en sonda bulunan sure fihristi ve vakıf alametleri hariç, içeride de ek bilgiler verilmemiştir. İncelediğimiz diğer tercüme aksine bu tercümede ayet numaraları, ayetlerin sonunda yer alır.

⁶⁵ Duzal, *Ön söz yerine son söz.*

⁶⁶ Duzal, *Ön söz yerine son söz.*

6. Diğer tercümeleler

Azerbaycan Türkçesinde mevcut olan tercümelelerden bir diğeri de Ahmet Kayvanpur tarafından yapılan ve şemsi takvimle 1369-1371 tarihleri arasında İran'da Arap elifbası ile basılan Kuran tercümesidir. Malesef eserin kendisine, bu makalenin basıma verildiği son ana kadar ulaşamadık. Bunlardan başka gerek Azerbaycan'da gerekse İran'da yapılan bir çok tercüme, tercüme teşebbüsü ya da eksik kalmış tercümenin varlığından bahsedilmektedir.⁶⁷ Bir kısmına bizim de şahit olduğumu lakin basılı durumda olmayan bu tercümeleler de makaleye konu edilmemiştir. Parça tercümeleler ya da bazı surelerin tercümelelerinden oluşan çalışmalarda, basılı olsun ya da olmasın, makalenin konusu değildir.

C. ÖRNEK BİR SURE OLARAK FATİHA

Okuyucuya bir fikir vermesi açısından, ele aldığımız bütün kitapların Fatihâ suresi tercümesini aşağıda, kronolojik sıraya uygun olarak vereceğiz. Bu sayede okuyucular için, bir parça da olsa, mukayese imkanı doğacaktır.

1. Bakuvî

Fatihâ Suresidir

(Mekke'de nazil olup, 7 ayet, 28 kelime, 140 harftir.)

Penah aparıram Allah Teala'ya, Allah Teala dergahından kovulmuş şeytandan.

1. İbtida edirem Allah Teala'nın ismi mübarekiyle. Öyle Allah Teala ki, O'nun rahmet ve nimeti, dünya ve ahirette mahlukata vasıl olur. Öyle Allah Teala ki, O'nun rahmet ve nimeti dünyada bilâtefâvüt küllü mahlukata vasıl olur.2. Cemi tarifler ve güzel sıfatlar Allah Teala içindir. Allah Teala'dan savay hiçbir şahıs layıkı tarif değildir. Allah Teala cemi mahlukat ve mevcudata sahip ve terbiyet verendir. 3. Öyle Allah Teala ki, O'nun rahmet ve nimeti, dünya ve ahirette mahlukata vasıl olur. Öyle Allah Teala ki, O'nun rahmet ve nimeti dünyada bilâtefâvüt küllü mahlukata vasıl olur. 4. Allah Teala'dır kıyamet gününün sahibi ki, o günde her bir şahsa öz amelinin karşılığının cezasını verir. 5. Nihayeti itaat ve zilletle ancak Sana ibadet edip, Seni ibadetimize mahsus edip Senden başkasını ibadetimizde Sana şerik karar vermirik. Ancak Senden kömeklik isteyirik, cemî emirlerimizde Senden savasından istemirik. 6. hidayet etgilen bizleri düz olan yola ve o yolda bizleri sabit kadem eyle, ta o yoldan

⁶⁷ Duzal, *Ön söz yerine son söz*.

kenar olmayak. 7. O şahısların yolunda bizleri karar vergilen ki, dini İslam'a dahil olup sabit kadem olmağıle onlara nimet ü atâ eyleyipsen; O yol öyle şahısların yolu olsun ki, onlar gazap olunan şahıslardan olmasınlar; gümrah şahısların da yolu olmasın ki, asla hidayet tapmayıp hemişelikle dalalette olsunlar.

2. Şekevî

Suretu'l-Hamd

1.Cemi işlerimde Allah'ın adıyla ki mihribandır, rahm edendir. 2. Her nev' şükr ü sena Allah içindir ki cemî mahlukata terbiyet verendir. 3. Rahm edendir. 4. Kıyamet gününün padişahıdır. 5. Sana ibadet edirik ve ancak senden kömek isteyirik. 6. Bizi hidayet et düz yola. 7. O keslerin yoluna ki, onlara nimet veripsen, ne în ki o yola ki, onla gidenlere gazap olup (acıklanıpsan).

3. Haşımzade⁶⁸

Fatiha Suresi

Yedi ayettir.

1.Okuram ve başlaram evvel Alllah Teala'nın adıyla, öyle Allah'tır ki, dünyada bütün can sahibine rızık verir ve yine öyle Allah'tır ki, kıyamet günü müminlerin günahlarını affedip onları cenneti ile razı salır ve onlara rahm edir. 2. Küllü hâmidin hamdi Allah içindir. Öyle Allah ki, alemlerin mürebbisi ve malikidir. 3. Ölüp gidenden sonra yine de Allah Teala ahiret için vücudu özü yine taşırır. Müminlere cennet ihsan edir. 4. O ceza gününün sahibidir. 5. Ancak sana ibadet ederiz, Senden gayrı Allah yoktur ve Senden gayrıya ibadet layık değildir. 6. Ya Rabbi bizi tespit et o sırat köprüsü üzerinde, bizi hidayetlendir düzgün yola. 7. Ol şahısların yoluna ki, onlara fazl u asalet, nübüvvet ü risalet, doğruluk, şهادet, şeriat ve bātında esrarı hakikat nimetini kısmet etmekle onları aziz ü girâmî kıldın. Onların yoluna değil ki ondan evvel Sen onlara gazap etmisen. Onlar küfür içinde kalmışlar. Onlar ıslahı terk edip küfür yolunu tutmuşlar. Onlar Yahudilerdir. Lanet ü hizlana layık onlardır. Hidayet yolundan uzaklaşıp küfür tarikine yuvarlanmışlardır ki onlar Ensaradırlar.”

4. Memmedeliyev-Bünyadov

el-Fâtiha (Kitab'ı açan) suresi

(Mekke'de nazil olmuştur, 7 ayedir)

⁶⁸ Ayet numaraları tarafımızdan konulmuştur.

1. Merhametli, Rahimli Allah'ın adı ile! 2. Hamd (şükür ve tarif) olsun Allah'a, 3. (Bu dünyada hamıya) merhametli, (ahirette ise ancak müminlere) rahimli olana 4. Hak-hesap (kıyamet) gününün sahibine! 5. Biz yalnız Sana ibadet edirik ve yalnız Senden kömek isteyirik! 6. Bizi doğru (düz) yola yönelt! 7. Nimet verdiğin keslerin yoluna! Gazaba düşer olmuşların ve (hakdan) azmışların (yoluna) yok!

5. Qasımoğlu

Fatiha suresi

1. Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla.

2. Hamd olsun Allah'a,

Alemlerin Rabbi'ne,

3. Rahmana, Rahime,

4. Din gününün yiyesine.

5. Tekce Sana ibadet eyleyer,

Tek Senden yardım dilerik.

6. Doğru yola yönelt bizi.

7. Nimet verdiğin kimselerin yoluna,

gazaba gelmişlerin,

sapmışların yoluna yok!

6. Qenioğlu-Bilaloğlu

Fatiha suresi

1. Merhametli, Rahimli Allah'ın adı ile! 2. Hamd olsun Allah'a –alemlerin [bütün mahlukların] Rabbi'ne, 3. merhametliye, rahimliye, 4. hak-hesap gününün hakimine! 5. Biz yalnız Sana ibadet edirik ve yalnız Senden kömek dileyirik! 6. Göster bize doğru yolu, 7. Senin nimetlendirdiğin keslerin yolunu! Gazaba tutulanların ve azanların (yolunu) yok.

7. Duzal

Fatiha suresi

1. Rahman ve mihraban Allah'ın adı ile. 2. Hamd, alemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur. 3. [O] Rahman ve mihribandır. 4. Ceza (kıyamet) gününün sahibidir. 5. [Perverdîgâr!] Ancak sana ibadet edirik ve ancak senden yardım dileyirik. 6. Bizi doğru yola hidayet et. 7. Nimet verdiğin kimselerin yoluna ki, onlar gazaba düşer olmamışlar ve azgın da değiller.

8. el-Hüda neşri

Fatıha suresi

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile (1). Hamd olsun alemlerin perverdigârı [Allah'a] (2). [Hamd olsun] Rahman ve Rahim [Allah'a] (3). [Hamd olsun] din [ceza] gününün sahibi olan [Allah'a] (4). Yalnız Sana tapınılık ve yalnız Senden yardım dileyirik (5). Bizi doğru yola hidayet et (6). Nimet verdiğin kimselerin yoluna [apar], gazaba uğrayanların, sapkınların⁶⁹ yoluna yok(7).

---

⁶⁹ Tercümede sehven, 'satkınların' şeklinde yazılmıştır.